

Павел Павлов

БОГОСЛОВСКИ АСКЕТИЗЪМ И НАУЧНО СМИРЕНИЕ:

АКАДЕМИЧНИТЕ ЗАВЕТИ НА
ПРОФ. НИКОЛАЙ Н. ГЛУБОКОВСКИ

Abstract: Pavel Pavlov, *Theological Ascetism and Scientific Humility: The Academic Legacy of Prof. Nikolai Nikanorovich Glubokovsky.*

This article is dedicated to one of the most significant theologians of the twentieth century, N. N. Glubokovsky. Born and beginning his extraordinary career in Russia, he, by divine providence, continued and concluded his career in Bulgaria—a country that became his second homeland. In addition to offering a brief retrospective of the life and works of this eminent exegete, patrologist, and Church historian, the article aims to address the following questions: Who is N. Glubokovsky to us today? What are the key insights of his theological legacy? To what extent does the actual theological image of this distinguished scholar and teacher align with the image we have maintained and preserved over the years up to the present?

Keywords: *Church History, Orthodox Theology, Academic Theology, Theology and Witness*

Тържества като днешното имат своя конкретен, реален исторически повод. Това не е обичайна научна конференция, в която можем да развиваме своите възгледи по една или друга тема. Конкретният повод е 150-годишнината от рождението на един от първооснователите на нашето богословско училище – Николай Никанорович Глубоковски. Образец на академичен богословски аскетизъм и дълбоко научно смирение! Име, изписано със златни букви в историята на православно богословие от XX век. В ден като днешния трябва да потърсим реалния човек. Кой, всъщност, е проф. Глубоковски? Познаваме ли ние днес проф. Глубоковски?

Дали представата и образът по отношение на професора, пренесен във времето и запазен в България, е реален? Какво е завещанието на Николай Никанорович? И още – какъв трябва да бъде академичният богослов според живота и заветите на професора, когото студентите му в София наричаха „дядо“.

За всички богослови в България името на проф. Глубоковски е едно от най-важните в историята на родната *Alma Mater*. Името се мълви като нещо сакрално. За съжаление обаче и като нещо непознато и далечно. Сега, когато се намираме в навечерието на Рождество Христово, в Неделята на св. праотци, да си припомним и ние за нашия пра-отец, основател на нашето училище; нали хората от поколението на проф. Глубоковски наричаме пра или пра-пра-дядовци. Каква е историческата съдба на този велик и същевременно много скромнен човек?

I. Житието

„Благодаря на Бога за всичко! За бежанец живея сравнително спокойно и комфортно, така се надявам да се задържа докрай... Краят ми се приближава... Вече съм преминал средната граница на моя род... Моето време е близо до там... В края на август 1928 г. вече имах малък удар ... Трябва да погледна назад и да направя равносметка... След това – Последният съд, на който ще отговарям за всичко, а съдът на историята, за мене вече не е страшен, защото тя просто няма причини да ме помни. ... Аз съм човек, по никакъв начин не исторически. Във всичко и изцяло съм задължен на добри хора и благодетели, а най-вече на Божията милост. А и нямам време да пиша тъжните си мемоари, ограничавайки се с кратки бележки за моите етапи от живота“¹. Това пише професорът в своите автобиографични спомени, запазени в неговия Софийски архив.

1. Родословието

На 6/19 декември 1863 г. в семейството на обикновен селски

¹ Автобиографическите воспоминания. <http://www.golubinski.ru/academia/glubokovski/vosp.htm>

свещеник от Руския север се ражда последното седмо по ред дете (петима братя и две сестри), което си идва с името Николай. Бащата и майката са от семейства на потомствени църковнослужители и свещеници. Сега в редица руски изследвания се подчертава мястото и значението именно на тази група учени и изследователи, които произхождат от свещенически семейства. Примерите са много, но най-често даваните са Ключевски, Глубоковски, Флоровски и др. Това, че никой от братята, макар и всички завършили духовно училище и Семинария, да не става свещеник е някакъв своеобразен кръст за фамилията. Струва ми се, че за самия проф. Глубоковски невъзможността да бъде свещеник е разочароваща. Но той ще посвети част от творчеството си на свещенството и на образцовите свещеници от рода².

Любимецът в семейството още не е навършил и три години, когато неговият баща отец Никанор се упокоява в Господа. Най-големият му брат Петър по това време е в пети курс на Семинарията във Вологда³. Наскоро по-голямата му сестра Ана се омъжва в съседно село и нейният съпруг Василий Попов, който наскоро е ръкоположен за свещеник, приема многолюдното семейство и се грижи за него.

2. Училището

Под ръководството на своя зет, Николай се образова първоначално в местното църковно-енорийско училище в Кобилское, но скоро е преместен в по-доброто Николско духовно училище,

² Священник Михаил Васильевич Попов: Некролог, надгроб. речи, стихи и ст. в память почившего, а также два поучения послед, о покойном его родителе. Вологда: Тип. губ. правл., 1910, 54 с.; Родословие Смарагда (Крыжановского), архиепископа Рязанского. М.: Имп. о-во истории и древностей рос. при Моск. ун-те, 1910. – [2], 46 с; 28 см; Православное русское белое духовенство по его положению и значению в истории: Речь, [сказ., в воскресенье 30 окт. 1916 г. в собр. учредителей „Всерос. о-ва попечения мирян о нуждах священнослужителей православной церкви и их семей“]. Пг., Синод, тип., 1917, 16 с.; и др.

³ Вологда е големият областен град (ок. 300-хиляден днес), намира се на 450 км северно от Москва и на 460 км югоизточно от Петербург. Кичменгский городок се намира в източната част на областта на повече от 400 км от областния център.

където показва блестящи резултати. „Постоянно ми казваха, че аз съм Глубоковски и не мога да позоря своя род, за да не бъде в него негоден „изверг“. Именно от това се страхувах повече от всичко и се стараех пламенно... Примерите и загрижеността за моя род бяха източник и причина за моите успехи в Училището и Семинарията, а жив образец беше брат ми Александър, моят Ангел-пазител и любящ ръководител. Помагаха със съвети и всякакви средства и другите братя, особено Матвей, отзивчив и самоотвержен неудържимо“⁴.

След духовното училище завършва и Вологодската семинария (1878 – 84) с блестящ успех – от 26 различни дисциплини има много добър само по Тригонометрия с Пасхалия, всички останали с отличие. При завършването, като първенец на випуска, на него се пада честта да произнесе тържествено слово от името на завършващите (юни 1884 г.). Ето как завършва то: „Смело стъпвайте в живота, внасяйте в него своите свежи сили, за да ги посветите на Църквата, Царя и народа. Не се плашете от житейските бури и вълнения, а се постарайте да стоите над всички тези несгоди и да ги победите. Дойде време да се плати този дълг, който лежи на нас пред Църквата и Отечеството, и който ние ще се постараем да им върнем със своя труд и с усърдието към своето дело: служете един другиму, всеки с оная дарба, каквата е приел, като добри разпоредници на Божията благодат, изразена по различни начини. Говори ли някой, нека говори като с Божий думи; прислужва ли някой, нека прислужва по силата, която Бог дава, за да се прославя във всичко Бог, чрез Исуса Христа (1 Петр. 4:10–11)“⁵.

3. Академията

Николай Глубоковски постъпва в Московската духовна академия и следва в нея не четири, а пет години, тъй като през 1888 г. е принуден да прекъсне за една година.

„Академичното студентство, май беше най-доброто време в

⁴ Автобиографическите воспоминания, цит. съч.

⁵ Обращение к выпускникам, учащимся и наставникам. – В: Глубоковский, Н. Академические обеты и заветы. М., 2005, с. 135.

моя живот, време на героична чисто научна работа по цели месеци, денем и нощем непрестанно, време на най-чистите стремления и възвишени идеали. За това разказвам нещичко в своите записки „За тридцать лет“ (Москва, 1914 г.). Но се случи съвсем нищожен казус от най-незначително естество и в числото на трима студенти бях уволнен от 4 курс на самия праг на завършването на Академията. Това беше съдбоносно за мен, най-вече поради това, че подлежах на незабавно отбиване на воинска повинност в течение поне на три години, а това щеше да разбие цялата ми досегашна кариера и нямаше да ми даде възможност тепърва да започвам отново духовно образование. Изглежда нищо не можеше да ме спаси от тази нещастна неизбежност, но, съгласно свидетелството на професор Крюков за слабостта на моето зрение, Николското военно окръжие ме зачисли в запаса, аз веднага се върнах в Академията и легално си възстанових военния имунитет. Загубих само професурата в Московската духовна академия, затова пък наскоро получих такава в столичната Санкт-Петербургска академия за своя по-голяма полза във всички отношения. Злото ми послужи за добро – може ли това да се обясни разумно без участието на Божията милост?⁶

Като първенец във випуска, на Николай Глубоковски е разрешено да остане като професорски стипендиант и да завърши следването си с магистърска дисертация. Той избира История на Църквата и под ръководството на проф. Алексей Лебедев подготвя и защитава своя обемен труд „Блажени Теодорит, епископ Кирски“⁷. Той не успява да се реализира като църковен историк, защото по това време в двете духовни академии преподават два колоса в тази област – проф. Болотов и проф. Лебедев. След като обаче става професор по Нов завет в Петербургската духовна академия, многократно е канен да преподава История на Църквата, както в Петербургския, така и в Московския университет, но отказва, защото не одобрява практиката на подобно съвместяване.

⁶ Автобиографическите воспоминания, цит. съч.

⁷ Блаженный Феодорит Кирский. Его жизнь и литературная деятельность. Т. I – II, М., 1890.

Отказва и на отец проф. Иванцов-Платонов да наследи неговото място по История на Църквата в МА през 1894 г., въпреки по-добрите условия, благословението на митр. Антоний (Вадковский) и съвета на проф. Болотов: „Искушението беше огромно, но после се размислих: стори ми се търговски безсрамно и научно вредно това прескачане като водно конче от обект на обект – и аз отказах“⁸.

4. Бягството

След унищожаването на СПбДА, невъзможността да се създаде Богословски факултет в Петроградския университет, но най-вече след убийството на неговия брат Александър (1861 – 1919, 23 юни), за което той разбира чак през лятото на 1920 г., професорът решава окончателно, че на всяка цена трябва да напусне. Затова сключва граждански брак с Анастасия на 27.11.1920 г. и търси възможности за излизане от СССР. Но това не е никак лесно. „Беше ясно, че мен не искат да ме пуснат. Но какво можех да направя? Да бягам с наемен водач по примера на мнозина? Но и този рискован начин за мен беше затворен, защото жена ми просто беше неспособна да тръгне. Нищо не оставаше, освен да се подчиним на неизбежната участ и като пасивни затворници, осъдени на смърт, да чакаме последния край. Бях готов да се „изправя до стената“ и желях само едно – да загинем двамата с жена ми и тя без мен да не се подлага на изтезания... Нито един лъч, нито най-малка надежда, каквата няма само в ада“⁹. В този труден момент му помага отново негов ученик, секретар на Православната мисия във Виборг. Той намира контакт с писателя Максим Горки, който помага за издаването на разрешение. По някаква ирония, в разрешението името е сбъркано: Голубовски.

„След напускането отначало живеех във Виборг и неговите околности, занимавайки се изключително с литературни трудове. На 21 октомври 1921 г. бях избран за член на Колегията по осигуряването на образование на руските студенти в Чехословакия, но успях да пристигна в Прага едва на 14 юни 1922 г. Там живях без

⁸ Автобиографическите воспоминания, цит. съч.

⁹ Пак там.

каквато и да е регулярна и задължителна работа. Това положение бе твърде неудобно и не можеше да продължава дълго. Скоро преминах в Сърбия, където бях избран за професор в Белградския университет¹⁰.

В своето окончателно пристанище – София, професорът пристига през лятото на 1923 г. и на първото заседание на Факултетния съвет на 3 октомври е топло приветстван от отец Декана – проф. Стефан Цанков и от останалите членове на съвета. Това е видно от протоколите на ФС за 1923/1924 г.

5. Спътницата

„Спътница на моето земно странстване от 1890 г. е Анастасия Васильевна (род. 19 ноември 1859 г.), макар нашият съюз да беше оформен едва на 27 ноември 1920 г. Тя е дъщеря на магистъра по богословие Николо-Толмачевския протоиерей в Москва Василий Петрович Нечаев (+30 май 1905 г. в сан на епископ Костромски с име Висарион) и неговата жена Варвара Никифоровна (†18 ноември 1887 г.). Беше омъжена от 17 април 1877 г. за моя учител, проф. Алексей Петрович Лебедев (†14 юли 1908 г.)... Истинският брак е най-великият жизнен подвиг, заради което и се освещава от Църквата като тайнство, и далеч не за всички е достъпен...“¹¹. Бракът на Анастасия с Алексей Лебедев, макар и да продължава сравнително дълго, се разпада. През 1890 г. Глубоковски е 27-годишен учител във Воронежската семинария, а Анастасия е 31-годишна.

Глубоковски има едно съчинение, което тематично се отличава от всички останали: Развод по прелюбодеянию и его последствия по учению Христа Спасителя / Николай Глубоковский. СПб., Тип. А. Л. Катанского и К., 1895, 100 с.; 23 см. – Извлеч. из ХЧ, 1895 г., вып. 1, 3–56. Това съчинение е завършено през 1894 г., а е публикувано през следващата. Дали пък това съчинение не иска да ни каже повече за колебанията и началото на неговата връзка с Анастасия, която ще се окаже съдбовна. Това е особен академичен

¹⁰ Пак там.

¹¹ Пак там.

маниер – на личен екзистенциален въпрос да се отговаря с изследване.

След смъртта на проф. Лебедев през 1908 г. те вече са неразделни до края на живота на проф. Глубоковски. Анастасия Глубоковска го надживява – умира през 1944 г, погребана е до проф. Глубоковски на Централни Софийски гробища. Професорът винаги е смятал за свой дълг да се грижи безрезервно за своята съпруга, тежък кръст, който той носи със смирение. Специално за Софийския им период впечатленията за Аночка, както я нарича професорът, са за една раздражителна, с нервно разстройство жена.

II. Заветите: академичен богословски аскетизъм и дълбоко научно смирение

1. Академична лоялност и достойнство

„През 1901 г. пожелаха да ме привлекат към катедрата по Църковна история в Санкт-Петербургския университет, и не веднъж идва при мен за формални преговори професор Б. А. Тураев (1868–1920, VII, 10/23), дружески да ме умолява да се съглася на изгодно съвместителство. Това ми обещавахе двойно заплащане, правейки по това време мене бездетния едва ли не богаташ. Разбира се, аз вече бях скромно, но достатъчно обезпечен в дължността на ординарен академически професор и не пожелах да се разхвърлям в своите занятия, а Академията не исках и морално не можех да изоставя, макар и да знаех, че „свято място няма да остане пусто“¹².

Напускането окончателно на Русия и Петербург той описва така: „Беше тежко да напусна родната страна. Обходих в Лавърското гробище¹³ всички скъпи гробове и се поклоних на праха на мо-

¹² Пак там.

¹³ Николското гробище на Александър-Невската лавра, откъдето проф. Глубоковски взима малко пръст, която е поставена в ковчега от Софийския митрополит Стефан при погребението. Срв. Даниленко, Б. Вдали от Родины. Последние годы жизни Н. Н. Глубоковского (1921–1937) по архивным материалам. – Die russische Diaspora in Europa im 20. Jahrhundert. Religiöses und kulturelles Leben. Herausgegeben von Adelbert, J. M. Davids und Fedor B. Poljakov, Vol. 4, Frankfurt am Main, 2008, с. 92 сл.

ите покровители и колеги, изричайки кратка тиха молитва в тяхна памет. След това се отправих и в зданието на Академията, където премина цялата ми научна дейност. От нейното предишна слава е останало само изображението на ангела на фронтона, а всичко останало е осквернено от приюта за „деца с увреждания“ – 20-30 годишни хулигани, които се налагаше да извеждат в академичния парк с охрана със заредени оръжия... Подбрани гадове разпръскват отбрана гадост на святото място... Нямах сили да се изкача нагоре, представяйки си отвратителната клоака, която добре познавах, бивайки там в качеството на един от завеждащите академическия архив... Ограничих се с това, че в пустия сега вестибюл се проснах на под с молитва и сълзи целунах тези плочи, по които и сам някога ходих на дело свое и на делание до вечера... Академията беше за мене като роден дом отчий, толкова по-свещен, тъй като такъв в прекия смисъл никога не съм имал и не съм познавал. Неизразимо скръбно ми беше на душата. Колегите бяха разсеяни и приковани към своята ненужна каторжна работа. Нямах кой да благослови, нито да ни отпусне в мъглявата неизвестност, за да започна там в старостта си нов непознат живот. И неочаквано, със съкрушено сърце до мистично страдание, получих ободряващ отклик от Царско Село от Сергей Михайлович Лукянов, бивш Синодален обер-прокурор. Той пишеше от 11 август 1921 г.: „Радвам се за Вас, за полученото разрешение да се преместите в по-благоприятни условия за съществуване, но искрено скърбя, че отечеството ни се лишава от още една крупна научна сила. Надявам се, впрочем, че всичко ще се устрои в края на крайщата към по-добро. Да насочва Господ Вашите пътища! Изглежда, че всичко ще бъде по-добре, ако в заключение напомня словата: побързай да дойдеш при мене скоро (2 Тим. 4:9). Тези думи, разбира се, влагам не в своите уста, а в устата на общата ни майка – Русия“. Ще кажа откровено, че бях душевно утешен от това и по-спокойно се отправих в беженско странстване, уверен, че скъпата родина не ме осъжда и не ме забравя, нима и това не беше спасително проявление на особена благодатна милост?“¹⁴

¹⁴ Автобиографическите воспоминания, цит. съч.

2. Научно смирение

По неговия собствен израз, от неговата смирена юбилейна реч, „според условията на моето горко детство би трябвало да бъда просто един селски овчар“¹⁵. Но Господ го обдарил „не по мярка“. Действително, освен забележителните му дарования, придобитата толкова огромна ерудиция в най-младите години е резултат и на поразителното му трудолюбие и търпение, презиращо всякакви лишения и всепоглъщаща устременост към висотата на научното знание¹⁶.

В намерените в Софийския архив на проф. Глубоковски Академични завети, съдържащи обръщения към неговите студенти, най-отгоре четем цитатите от Свещ. Писание: „И ще познаете истината, и истината ще ви направи свободни“ (Иоан. 8:32); „Повярвах и затова говорих“ (Пс. 115:1; 2 Кор. 4:13); както и словата на св. Василий Велики: „Не трябва да търгуваме словото на учението за ласкателството на слушателите, заради удовлетворяване на собственото славолюбие или своите нужди; но трябва да бъдем такива, каквито следва да бъдат говорещите за слава Божия“... По-нататък професорът пише: „Освен свещенството, не зная в света по-висше служение от професорското. До самия край на академичната дейност за мен аудиторията беше свещен храм, а професорската катедра – светейши олтар, където неизменно пристъпях със страх Божий и вяра, макар и винаги без съвършена увереност, защото колкото повече се занимавах и по-широко се запознавах с науката, толкова повече чувствах своята немощ пред величието на изучаваната истина, която не ни е дадено тук да видим лице в лице, такава каквато е...“¹⁷.

¹⁵ 35-летие ученой деятельности профессора Николая Никаноровича Глубоковского. С., 1925, 52 – 53.

¹⁶ По поводу 40-летия ученой деятельности. – Православная мысль. Вып. 2, Париж, 1930, с. 9.

¹⁷ Този текст е част от III-та папка на Софийския архив на професора, който беше подреден и описан от иером. Петър Еремеев. Публикуван в: Глубоковский, Н. Академические обеты и заветы: из академических уроков за 1891 – 1918 учебные годы. М.: Сергиев Посад, 2005.

3. Богословско подвижничество

В текст, посветен на кончината на проф. Глубоковски четем: „Заедно с покойния Митрополит на С. Петербург Антоний (Вадковски), Н. Глубоковски твърдо вярваше, че „Академиите са святи, свещени“ (респ. Богословският факултет). За него научната работа била действително свято дело на служението на Словото чрез слово, подвиг на благочестието и придобиване на спасение. Светите Академии били за него действително свято място на служение на Светия Дух, където не трябва да се влиза, „ако не си събуеш обувката“ (Изх. 3:5) и ако не приемеш пътя на научното служение, като път на своеобразно „свещенослужителство, което принася на Бога на Истината нейно изучаване и проповядване“¹⁸.

Образът на професори-подвижници на вярата и благочестието, аскети на „мъченическото трудолюбие“ в научното служение за славата на Бога на Истината (особено образът на „най-смирения“ В. Болотов, който, „когато се лишил от възможността да седи, продължавал да се занимава, лежейки и пълзейки по пода“) бил за Н. Глубоковски завещание и норма, към която трябва да се стреми и доближава професорът на светата Академия¹⁹.

Подвижничеството, мъченичеството в живота на професора се изразява не само в епохалните усилия в разработването на самите изследвания – това по-скоро носи радост и удовлетворение. Несгодите се проявяват преди всичко в безкрайните лишения, които човек понася, посвещавайки живота си на богословието – липса на уют, дом, материални възможности, постоянни премествания; особено пък по отношение на тези, които като бежанци трябва да понесат страданията на несигурността в чуждата страна. Напр. за престоая си в Сърбия професорът пише: „За съжаление, създадите се външни условия за живот за мен тук бяха напълно неблагоприятни. Бяхме принудени да наемем малка стаичка в покрайнините на Белград, но и от там ни изселиха за реорганизиране на къщата. С труд и мъка се преместихме от другата страна на Дунав, в Зе-

¹⁸ Лаговский, И. Заслуженный профессор д-р богословия Н. Н. Глубоковский. – Вестник, Париж, 1937, № 3 – 4, 17 – 21.

¹⁹ Пак там.

мун, където също се скитахме по затънтени места, а аз трябваше ежедневно във всеки сезон да пътувам до Белград, да бързам за вкъщи, да намирам и приготвям прехрана, да нося вода и дърва, да паля печка. И всичко това без най-необходимите удобства, а също така сръбските хазяйки са най-ужасните в света, недаващи свободно да си поемеш дъх в своята стаичка, където те постоянно и безцеремонно влизат и се намесват във всичко, непозволявайки нито да седнеш, нито да легнеш, както ти се иска. Чувствах, че ме напускат последните сили и че няма дълго да издържа такова кучешко скитане, а надеждите и обещанията за по-добро се оказаха измамни...²⁰ В писмо от същото време до проф. Алексей Дмитриевски, Глубоковски пише: „От 3 август се намираме в Белград, но тук се живее трудно и морално и материално, а и няма къде да се работи: всичко е диво, некултурно, недоброжелателно за нас, даже враждебно. Може би ще се наложи да се преместим някъде другаде, но ние се уморихме и измъчихме“²¹. А по това време професорът е на 59 години, а неговата съпруга на 63. Така неговото изгнаничество се превръща в мисионерски подвиг, който припечелва стотици привърженици навсякъде, където пребивава.

4. Благодарност

„Естествено, че в живота аз встъпих и продължавам да съществувам с тези настроения, че за всичко и всецяло съм задължен на фамилното наследство и на добрите хора, защитаващи ме във всички етапи на моя живот. Но има в него много факти, които не могат да се обяснят по този начин. Приемам ги като проява на изключителната милост Божия, благоволяваща към мене, грешния. Ще отбележа само някои случаи. Оставайки двегодишно сираче, без всякакви средства и покровители, бил съм обречен на най-лошата участ, но се намериха хора. Кой ме спаси и отгледа? Фактически, разбира се, отец Василий, не отхвърляйки нещастното семейство, което за него беше направо непосилно бреме, изтощаваше всички средства и енергия в младите му години в ущърб на себе си и на

²⁰ Автобиографическите воспоминания, цит. съч.

²¹ Писмо от 6 декември 1922 г. – В: Сосуд избранный, СПб, 1994, с. 320.

своето потомство. За него най-естествено би било да се ограничи с това да ни устрои нас, по-младите братя, в селячество, и всички биха признали това за нормално и справедливо. Отец Василий беше свещеник в много бедна енория – за първата година от своята служба в Кобилск всичките пари, които той получи, смятайки и сумите, получени от продажбата на хляб и други припаси, само 93 рубли..., а когато бях 10 – 12 годишен, той вече имаше четири свои деца, които преди всичко останало беше длъжен да възпита и подготви за житейски път... Въпреки всичко това, отец Василий успешно ни проводи до Семинарията, а и там ни поддържаше, според възможностите си. Какво го вдъхновяваше за този самоотвержен подвиг? Разбира се, личното благородство (спомняйки си за своето горко кръгло сирачество от малолетство, за своята бедност), но извършеното от него за нас превъзхожда размерите, особено като се има предвид, че брат ми Петър, който беше материално обезпечен, почти никак не се интересуваше от нашата съдба. Видях го само един път в Николск, когато бях малък ученик. И се случи така, че пристигайки в Николск за няколко дни, Петър съвсем не намери време да ме посети... Нас ни спаси постоянната грижа на сестра ни Анна, мама и техните слъзни молитви към Господа, Който въздигна и подкрепяше нашите спасители²².

Това състояние на особена благодарност професорът запазва по време на цялото си изгнаничество в България. Той благодари за гостоприемството и за доброто отношение на колегията (с малки изключения) към него.

* * *

В България са познати и известни преди всичко трудовете на професора като преподавател по Нов Завет. Областите, в които той работи обаче са доста по широки – от История на Църквата, през Православна енциклопедия, Синодалната учебна комисия, църковно-канонически и апологетични въпроси и др. Всъщност става дума за един истински завършен православен богослов, който интегрира цялото богословско знание, а не за някакъв тесен

²² Автобиографическите воспоминания, цит. съч.

специалист – нещо чуждо за традицията на църковното богословие. Освен това, професорът поддържа огромна кореспонденция, която, за щастие, може да бъде намерена тук и там, макар и не в нейната пълнота. Той е в преписка с всички по-видни православни духовници, богослови и мислители на своето време. Освен това, той пише забележителни очерци за живота на свои близки и приятели – за проф. Лебедев (+ 1908 г.)²³ и за своя племенник отец Михаил Попов (+ 1909 г.)²⁴. В тази връзка, в свое писмо до Глубоковски от 27 декември 1911 г. Розанов пише следното: „Подреждайки библиотеката си отново прочетох вашия спомен за племенника ви: знаете ли, че това е най-живото и най-значително ваше произведение (не бързайте да плюете), защото нещата за Енциклопедията, за св. ап. Павел, или за Учебния комитет може да бъдат написани и от всеки втори ваш ученик...“²⁵

Дългогодишният изследовател на живота и делото на проф. Глубоковски Т. Богданова пише следното: Н. Глубоковски е църковен историк, „историк винаги и във всичко“, стремящ се да види „тайната основа на изучавания предмет“. Богданова подчертава също така няколкото методологически принципа у проф. Глубоковски, чрез които се проявява историчността му: историческата перспектива; религиозният фактор като тайнствен двигател на историческото развитие; личното християнство като необходимо условие за познание; и най-вече важността на „биографическия“ или „личностния“ момент в изучаването на християнската история²⁶. Като Приложение прилагам хронологично заглавията на някои от съчиненията на проф. Глубоковски, които можем спокойно да подредим в графата Църковно-исторически.

Вечна да бъде паметта ти, дедушка професоре! И след сто го-

²³ Памяти покойного профессора Алексея Петровича Лебедева: (Под первым впечатлением тяжелой утраты). СПб., 1908, 31 с, [1 л.] портр. – Отт. из: Странник. – 1908.

²⁴ Священник Михаил Васильевич Попов: Некролог. – Вологда, Тип. Губ. правд., 1910, 54 с, 10 л. ил., портр.

²⁵ Сосуд избранный, цит. съч., с. 116.

²⁶ Богданова Т. А. Н. Н. Глубоковский. Судьба христианского ученого. М.; СПб.: Альянс-Архео, 2010, с. 826.

дини пак ще честват рождения ти ден, дано и нашата школа да участва и тогава в тържествата, и никога да не забравя отците-първооснователи! А на нас, днешните твои наследници, прости, дедушка професоре, затова, че сме далеч от твоите завети – за академична лоялност и достойнство, за научна скромност и смирение, за богословско подвижничество и за благодарност, дори и за най-малките благоденяния, които Господ и хората ни предоставят!

Църковно-историческа библиография на проф. Н. Н. Глубоковски

Блаженный Феодорит, епископ Киррский: Его жизнь и литературная деятельность: Церковно-историческое исследование. Т. 1 – 2. М.: Унив. тип., 1890. Т. 1: Жизнь блаженного Феодорита, епископа Киррского. 349 с., Т. 2: Литературная деятельность блаженного Феодорита, епископа Киррского. 510 с.

Св. Киприан, митрополит всея России (1374 – 1406) как писатель. М., 1892, 67 с.

Св. Апостол Павел и Филон Александрийский. – ХЧ, 1901, № 12; 1902, № 1, 2, 8, 11, 12.

Памяти покойного профессора Алексея Петровича Лебедева: (Под первым впечатлением тяжелой утраты). СПб., 1908, 31 с, [1 л.] портр. – Отг. из: Странник, 1908.

Русская богословская наука в ее историческом развитии и новейшем состоянии. Варшава, 1928, 116 с.; То же. – Б.м.: Изд-во Свято-Владимирского Братства, 1992, 184 с. – Указ.: с. 113 – 181.

Св. Апостол Павел и павлинизм Антиохийской школы (в ее экзегетике и догматической деятельности за период I – IV Вселенских Соборов). – Тр. V съезда рус. акад. орг. за границей. С., 1932. Ч. 1, 99 – 132.

Св. Апостол Лука, Евангелист и деесписатель. С., 1932, 200 с.

С.-Петербургская Духовная Академия во времена студенчества там Патриарха Варнавы. Сремски Карловцы, 1936.

Православное русское белое духовенство по его положению и значению в истории: Речь, сказанная 30 окт. 1916 г. в собрании учредителей Всероссийского общества попечения мирян о нуждах священнослужителей Православной Церкви и их семей. – Пг., Синод, тип., 1917, 16 с.

Преосвященный Евсевий (Орлинский), архиепископ Могилевский, бывший ректор С.-Петербургской Духовной Академии. – ХЧ, 1909, № 10, 1332 – 1351; № 11, 1459 – 1482.

Преосвященный Иоанн (Кратиров), бывший епископ Саратовский, ректор С.-Петербургской Духовной Академии. – ХЧ, 1909, № 3, 421 – 440.

Православная Пасхалия и общедоступные пособия и руководства по хронологии. СПб., Тип. Катанского, 1892, 22 с. – Из: ХЧ, 1892.

По поводу письма проф. Н. И. Субботина к К. П. Победоносцеву. – М.: Тип. Лиснера и Собко, [1914], 19 с.

Отзыв о сочинении Б. В. Титлинова „Духовная школа в России в XIX столетии“. Вып. 1 – 2. Вильна, 1908. – СПб., Тип. Имп. Акад. наук, 1911, 32 с.

Первый настоятель Исаакиевского собора протоиерей А. И. Окунев, бакалавр С.-Петербургской Духовной Академии. – Церков. ведомости. – 1908, № 23, 1049 – 1053; № 24, 1103 – 1107.

За тридцать лет (1884–1914): К столетнему юбилею Имп. Московской Духовной Академии: (1 окт. 1914 г.). – М., Тип. Сытина, 1914, 19 с.; Отт. из кн.: У Троицы в Академии. М., 1914.

Дело священника Иоанна Сёмова с Орловским епархиальным начальством при архиепископе Орловском Смарагде (Кры-жановском). – ХЧ, 1913, № 4, 526 – 540, 650 – 672.

Дидакалия и Апостольские Постановления по их происхождению, взаимоотношению и значению. – ХЧ, 1916, № 3, 339 – 360; № 4, 434 – 456; То же.: С., 1935, 127 с.

Дорогой памяти неутомимого искателя правды писателя и изобретателя врача Матфея Никаноровича Глубоковского. – СПб., Тип. Монтвида, 1904, 15 с. – Отт. из: Странник. – 1904.

Возрождение папства и его настоящее положение по сравнению с прошлым. – Воронеж: Тип. Исаева, 1891, 47 с.; Пере-печ. из: Воронеж, епарх. Ведомости, 1891.

„Война и мир“ в Финляндской Православной Церкви. София, 1929, 16 с.

Высокопреосвященный Смарагд (Крыжановский), архиепископ Рязанский: Его жизнь и деятельность: С 7 портр. и 3 ав-тогр. – СПб., Тип. Меркушева, 1914, 558 с: портр., факс. – Биб-лиогр.: с. 504 – 539.

Блаженный Августин в изображении русского светского историка: О книге проф. В. Герье „Блаженный Августин“. М., 1910: Рец. – Киев: Тип. „Петр Барский“, 1911, 38 с.

Бакалавры С.-Петербургской Духовной Академии: иеромонах Серафим Азбукин и иеромонах Мартирий Горбачевич. – СПб., 1909. – 29 с.; Отт. из: ХЧ, 1909.

Академик Борис Александрович Тураев как христианский учитель и ученый. – Рус. Мысль, 1923, кн. 9 – 12, 387 – 398. То же – Воскрес, чтение (Варшава), 1929, №11, 169 – 173, 185 – 187.